

کامنسکی ایران‌شناس و زبان و فرهنگ پامیری

تدوین و ترجمه دکتر ناهید بنی‌اقبال (استادیار گروه کتابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال)

مجلس پنجمین دوره بزرگداشت چهره‌های ماندگار میزبان دانشمند ایران‌شناس، ایوان میخائیلویچ استبلین کامنسکی^۱ بود. وی حایز اطلاعات باارزشی درباره زبان‌های ایرانی از جمله زبان فارسی و دارای توانایی نگارش به زبان فارسی است. او، در دیداری که در تاریخ ۸۴/۸/۲۵ با آقای دکتر حبیبی، رئیس فرهنگستان زبان و ادب فارسی، داشت از کتابخانه فرهنگستان نیز بازدید و سه کتاب به این کتابخانه هدیه کرد. خلاصه زندگی‌نامه کامنسکی، براساس گزارشی که به دبیرخانه چهره‌های ماندگار تسلیم کرده، به شرح زیر است:

در ۵ نوامبر ۱۹۴۵ در لنینگراد متولد شد. پدرش، میخائیل ایوانویچ (۱۹۰۳-۱۹۸۱)، در دانشگاه دولتی لنینگراد استاد اسکاندیناوی‌شناس و مادرش، الگا سرگیونا (۱۹۱۳-۱۹۸۵) در همان دانشگاه دانشیار رشته نقشه‌کشی و نقشه‌آموزی بود. همسرش، الگانیکتیچنا، متولد سال ۱۹۴۹ است و ۵ فرزند دارد.

وی، در زندگی تحصیلی و حیات علمی و پژوهشی، مراحل زیر را گذرانده است: طی سال‌های ۱۹۶۳-۱۹۶۸ دانشجوی کرسی فیلولوژی ایران در دانشکده خاورشناسی دانشگاه دولتی لنینگراد بود و با دیپلم ممتاز از آن فارغ‌التحصیل شد.

1) I. M. Steblin KAMENSKĪ

در سال‌های ۱۹۶۶-۱۹۶۹ در منطقه و خان پامیر غربی و در تاجیکستان مشغول تحقیقات و پژوهش‌های میدانی بود.

طی سال‌های ۱۹۶۹-۱۹۷۰، در انستیتوی خاورشناسی آکادمی علوم روسیه، دوره فوق لیسانس (آسپیرانتی) را گذراند. در سال ۱۹۷۱، از رساله خود با عنوان «آواشناسی تاریخی زبان وخی» دفاع کرد. در سال‌های ۱۹۷۱-۱۹۸۱، کارمند علمی جزء انستیتوی خاورشناسی آکادمی علوم در شهر لنینگراد و در سال‌های ۱۹۸۱-۱۹۸۴ مربی ارشد کرسی فیلولوژی ایران در دانشکده خاورشناسی دانشگاه دولتی لنینگراد بود. در سال ۱۹۸۴، از رساله دکتری خود با عنوان «لغات کشاورزی در زبان‌های پامیری» در انستیتوی زبان‌شناسی شهر مسکو دفاع کرد. سپس مشاغل علمی به شرح زیر را عهده‌دار شد: دانشیار کرسی فیلولوژی ایران در دانشکده خاورشناسی (۱۹۸۴-۱۹۸۷)؛ استاد کرسی فیلولوژی ایران در همان دانشکده (۱۹۸۷-۱۹۹۱)؛ مدیر کرسی فیلولوژی ایران در همان دانشکده (۱۹۹۱-۱۹۹۵)؛ رئیس دانشکده خاورشناسی دانشگاه دولتی سن پترزبورگ (از سال ۱۹۹۵).

کامنسکی از سال ۱۹۶۴ هر ساله در مأموریت‌های مربوط به کاوش‌های باستان‌شناسی و مردم‌شناسی و تحقیقات و پژوهش‌های لغوی در آسیای مرکزی، در پامیر، تاجیکستان و تواترا شرکت کرده همچنین تا سال ۱۹۹۰ در کنفرانس‌های علمی و همایش‌های شوروی سابق حضور داشته و از سال ۱۹۹۰ در کنفرانس‌های متعددی در روسیه و خارج از آن از جمله لندن، منچستر، کمبریج، بوستون، کره جنوبی، بوداپست، پنجکند، غازان، عشق‌آباد شرکت فعال داشته است.

درباره زبان‌های پامیری و فولکلور مردم پامیر در دانشگاه سوربن فرانسه و در باب مسائل ایران‌شناسی و خاورشناسی در دانشگاه‌های آلمان، ایتالیا، نروژ، اوکراین، قرقیزستان، تاجیکستان، ارمنستان، ترکمنستان و جز آن سخنرانی و تدریس کرده است.

وی در ۳۰ ماه مه ۱۹۹۷ به عنوان عضو وابسته آکادمی علوم روسیه انتخاب شد. در سال ۲۰۰۰، مجدداً برای مدت پنج سال به ریاست دانشکده خاورشناسی برگزیده شد. طی ماه‌های اکتبر و دسامبر ۲۰۰۱ به عنوان استاد مدعو در دانشگاه هامبورگ آلمان تدریس کرد.

در سال ۲۰۰۱ برنده جایزه علمی دانشگاه سن پترزبورگ شد. در ۲۲ ماه مه ۲۰۰۳ به

عضویت پیوسته آکادمی علوم روسیه پذیرفته شد. وی همچنین عضو چندین انجمن علمی است و به دریافت نشان‌های دولتی روسیه و تاجیکستان نیز نایل شده است.

آثار

کامنسکی بیش از صد و پنجاه اثر علمی (کتاب، رساله، مقاله) دارد که عمده‌ترین آنها به شرح زیر است: زبان وخی (انتشار ۱۹۷۶)، افسانه‌های (داستان‌های کوتاه) مردم پامیر (۱۹۷۶)؛ حکایات (داستان‌های کوتاه - قصه‌های) سیستان (۱۹۸۱)؛ واژه‌نامه ریشه‌شناختی زبان وخی^۲ (۱۹۹۹) که در سن پترزبورگ منتشر شد، و مؤلف نسخه‌ای از آن را به کتابخانه فرهنگستان اهدا کرده است؛ ترجمه اوستا به زبان روسی (۱۹۹۰، ۱۹۹۳، ۱۹۹۸)؛ ترجمه زردشتیان، اعتقادات و اعمال مذهبی آنها اثر مری بویس^۳ که در سال ۲۰۰۳ در سن پترزبورگ منتشر شد و مؤلف نسخه‌ای از آن را به کتابخانه فرهنگستان هدیه کرد. بام جهان: زبان‌ها و قوم‌شناسی^۴ عنوان جدیدترین کتابی است که زیر نظر کامنسکی در سال ۲۰۰۵ در سن پترزبورگ منتشر شد. این کتاب شامل ۱۴ مقاله است که ۱۳ مقاله آن دارای چکیده انگلیسی است. با توجه به کمبود منابع فارسی درباره زبان و فرهنگ پامیری، چکیده این مقاله‌ها به فارسی برگردانده شد. مقالات بام جهان به ترتیبی که در کتاب آمده‌اند به شرح زیرند:

ساخت واژه‌های جدید در زبان شُغنی (Mukbilsho Alamshoev) - عمده‌ترین نکته در این مقاله کشف انواع ساخت واژگانی - معنایی است. مؤلف متذکر می‌شود که جریان ساخت واژگان جدید در زبان شُغنی در اولین نگاه ساده به نظر می‌رسد، اما در واقع نسبتاً پیچیده است. کلمات جریان پیچیده‌ای را طی می‌کنند تا معانی جدیدی بگیرند و به شمار واژگان زبان درآیند.

گونه‌نام انسان در پامیر غربی (Umed Bulbulshoev) - گونه‌نام‌های انسان منبع تاریخی مهمی برای مطالعه تاریخ، فرهنگ و سنن هر قوم و شناخت مادی و معنوی ارزش‌ها در

2) *Etymological Dictionary of the Wakhi Language*

3) Boyce, Mary, *Zoroastrians: Their Religion Beliefs and Practices*, London 1979

4) *Roof of the World: Languages and Ethnography*

جریان توسعه آن قوم است. این داده‌ها، هرگاه منبع مکتوب کافی وجود نداشته باشد، در بررسی تاریخ زبان و فرهنگ‌شناسی قوم، اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند. با تحلیل این داده‌ها، می‌توان گفت که گونه‌نام‌های انسان در پامیر که نام‌های اشخاص را به ما عرضه می‌کنند، چون با رخدادهای تاریخی گوناگون مربوط‌اند، خود رخدادهای را به عنوان بخشی از تاریخ قوم حفظ می‌کنند. علاوه بر آن، گونه‌نام‌های کسانی که با معیارهای اخلاقی طرف توجه بوده‌اند این فرصت را در اختیار ما قرار می‌دهد که ارزش‌های فرهنگی مردم آن زمان را بشناسیم. از این رو، در جریان مطالعه تاریخ زبان‌های پامیر و تاریخ این فلات، گونه‌نام‌های انسان می‌تواند نقش مهمی ایفا کند.

جنسیت دستوری در ریزنام‌گونه‌ها (Umed Bulbulshoev) - در جریان گسترش تاریخی زبان‌های پامیری، جنسیت دستوری دارای روند تکاملی متفاوتی بوده است. در بعضی از این زبان‌ها، جنسیت دستوری بیشتر و در بعضی کمتر حفظ شده و در شماری اصلاً حفظ نشده است. حضور جنسیت دستوری در زبان بر نام‌گونه حوزه رواج آن زبان اثر می‌گذارد. از این رو، بر حسب جنسیت دستوری در زبان‌های پامیری، جنسیت دستوری در نام‌گونه‌ها فرق می‌کند. با تحلیل دقیق نام‌گونه شه‌دره (شاه‌دره)، ناحیه‌ای از زبان شُغنی، مقوله دستوری جنسیت را می‌توان در نام‌گونه این ناحیه یافت. تفاوت جنسیت دستوری در شه‌دره تنها بر اساس جنسیت دستوری شیء یا منظره مشخص می‌گردد. هرچند اشکال نام‌گونه‌ها با جنس شیء و منظره متفاوت است، همه آنها جنسیت شیئی و منظره‌ای دارند.

تاریخ نگارش شُغنی (Rezagul Dodikhudojeva) - شُغنی یکی از زبان‌های پامیری است که به گروه زبان‌های شرقی ایرانی تعلق دارد و در منطقه بدخشان تاجیکستان و شمال افغانستان رایج است. زبان شُغنی کهن سال و دارای ادبیات سنتی و عامیانه غنی است. باید متذکر شد که شُغنی صورت مکتوب (حروفی) داشته اما متأسفانه نمونه‌ها و آثار آن تا این زمان حفظ نشده است. در آغاز سال‌های دهه ۳۰ قرن بیستم، زبان شُغنی صورت مکتوب و ادبی یافت. شرق‌شناسان و دانشمندان روس کتاب‌هایی برای کودکان مدرسه و نیز متون دیگری تهیه و منتشر کردند. طی سال‌های ۱۹۳۰-۱۹۳۸ بیش از ۲۰ کتاب به زبان شُغنی در تاشکند و استالین‌آباد (دوشنبه) منتشر شد. کتابت به گسترش آموزش

ملی در پامیر کمک مؤثر کرد. در سال ۱۹۳۸، زبان سیاسی تغییر کرد و تنظیم و نشر کتاب به زبان شُغنی متوقف شد. در زمان پرسترو یکا^۵، قانون زبان تاجیک تصویب شد و زبان پامیری شآن و منزلتی یافت؛ برای زبان الفبائی به وجود آمد و کتاب‌های درسی و مجموعه‌های اشعار شعرا منتشر شد.

نمادپردازی رنگ در پوشاک روشنایی- شُغنی (Shamshod FAROSATSHOEVA Zoolishoeva) - مقاله در این مقاله، نمادپردازی رنگ در پوشاک ملی روشنایی- شُغنی بررسی شده است. مقاله برای هرکه به فرهنگ و قوم‌شناسی علاقه‌مند باشد مفید است. کافی است نگاهی به سوزن‌دوزی سنتی داشته باشیم که در آن نمادپردازی به‌خوبی انجام گرفته است. از این طریق، رنگ پوشاک و اشیای خانگی افراد گروه‌های روشنایی با رنگ‌های روشن و متضاد متمایزند. انتخاب طیف رنگ در پوشاک و دیگر اشیای خانگی مهیج و مطمئناً منعکس‌کننده صمیمی ذوق هنری مردم است.

ساخت نام‌های اشخاص براساس مشخصه رنگ در گروه زبان‌های روشنایی - شُغنی (Shamshod FAROSATSHOEVA Zoolishoeva) - این مقاله درباره اسامی خاصی است که براساس صفت‌هایی با معنی رنگ ساخته شده‌اند. نشان داده شد که بسیاری از اسم‌های خاص در گروه زبان‌های شُغنی - روشنایی از نظر ترکیب و منشأ از منابع گوناگون سرچشمه گرفته‌اند (دگرزاد یا ناهمزادند). بسیاری از کلمات در گروه شُغنی - روشنایی از زبان تاجیکی وام‌گیری شده‌اند و بسیاری دیگر، از طریق زبان تاجیکی، از عربی گرفته شده‌اند. کلماتی هم هستند که از زبان ترکی اخذ شده‌اند که نادرند. از نام‌های اولیه انسانی هم به‌ندرت استفاده شده است. به‌طورکلی، از این نام‌ها برای اسامی مستعار، نام‌های تحبیبی و یا نام‌های غیررسمی کودکان استفاده شده است.

دگرگونی قومی- اعتقادی مردم در پامیر در قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم (Tohir Qalandarov) - موضوع این مقاله تاریخ مردمی است که قبل از ایجاد اتحاد جماهیر شوروی، بعد از انقلاب، و هم در این ایام در ناحیه کوهستانی بدخشان-گورنو^۶ زندگی می‌کنند. مطالب مقاله بیانگر سیاست یکپارچگی مردم از بدخشان-گورنو تا

5) Perestroïka

6) Gorno

فلات‌های تاجیکستان است. علاوه بر آن، از مسئله گسترش قومی، دین و زبان در ناحیه بدخشان-گورنو بحث شده است.

نام‌ها در مقام فاعل و مفعول مستقیم در زبان روشنایی (M. A. Qambarova) – در زبان روشنایی، فاعل و مفعول بر اساس نام‌ها همراه با معنای اسمی آنها نام‌گذاری می‌شوند. علاوه بر آن، بر اساس ترکیب ضمایر با اسامی و ضمایر با اعداد نیز نام‌گذاری صورت می‌گیرد. نظام ساخت نام‌های فاعل به معانی و ساختارهای متفاوت افعال بستگی دارد.

زندگی ادبی و فرهنگ مردم بدخشان در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم (Gulhasan Mirhasan) – ادبیات بدخشان از آغاز پیدایش موقت آن با ادبیات فارسی و تاجیک رابطه نزدیک داشته و غنای خود را از آنها گرفته است. ویژگی منحصر به فرد ادبیات بدخشان آن است که هنوز به شکل اصلی خود وجود دارد و هویتش را حفظ کرده است. اساطیر و افسانه‌ها و انواع فرهنگ عامیانه، که برای اطلاعات دربارهٔ یک عمر زندگی مردم بدخشان منبع مهمی هستند، محفوظ مانده است.

بازی‌های آیینی و خانی‌ها در تفسیر زبان‌شناسی قومی (S. Matrobov) – این مقاله به بعضی مراسم عامیانه، از جمله بازی‌ها و تفریحات توجه دارد. این بازی‌ها را آیینی می‌خوانند. غالب واژه‌های بازی‌ها تحلیل زبانی شده است. قوم‌شناسی یا فرهنگ‌شناسی لایه‌های ستبری از کلمات و عبارات در زبان هر گروه قومی را که به صورت فعال در گفتار به کار می‌رود در بر می‌گیرد. تمایزات قومی در سنت‌های عامیانه، آداب و رسوم و شعائر بیان شده است. مثلاً از طریق نشانه‌های قوم‌شناسی، ریشه‌های تاریخی و ارتباط متقابل و تأثیرات دوجانبه زبان‌های متفاوت مشخص می‌گردد.

سنت حیات فرهنگی (خانگی) و خانی‌ها: بازی کیش یا یک‌چاله (S. Matrobov) – در این مقاله، بازی کیش یا یک‌چاله، که یکی از بازی‌های سنتی است، توصیف شده است. این بازی به جهات متعدد مهره بازی^۷ را به یاد می‌آورد. ضمناً در آن یکی از رویدادهای مربوط به زندگی مرشدی (پیری) به نام شیخ عبدالمعانی^۸، که در اوقات بی‌کاری کیش یا یک‌چاله

7) draughts

۸) در متن: Sho Abdulmaoni که صورت نوشتاری آن به خط فارسی حدساً اختیار شد.

بازی می‌کرده، گزارش می‌شود. در پایان مقاله، تحلیلی زبان‌شناختی از اصطلاحات این بازی انجام گرفته و نمونه‌های نظیر این بازی نیز در بین مردم پامیر ارائه شده است.

قیام مردم سُغنی و روشنانی علیه افغان‌ها در قلعهٔ بَرپَنجه به رهبری مارام (Sarkor Abdolbekovich Sarkorov) - شرق‌شناسان سن‌پترزبورگ، در مطالعات ایران‌شناسی به‌خصوص در مطالعات مربوط به مردم ایران در آسیای مرکزی خدمات بسیاری انجام داده‌اند. مطالعات ایرانی طی سه قرن در بعضی از دانشگاه‌های پترزبورگ به صورت موضوع اصلی و بسیارگسترده‌ای درآمد. رشته‌های جدید پامیرشناسی و مطالعات مربوط به فرقهٔ اسماعیلی در ایران‌شناسی پدید آمد. شرق‌شناسان سن‌پترزبورگ از جمله زالمان^۹، زاروبین^{۱۰}، روزنفلد^{۱۱}، گرونبرگ^{۱۲} در رشته‌های مذکور خدماتی انجام دادند. دست‌نویس زیر را یک نویسندهٔ ناشناس به درخواست زاروبین در سال ۱۹۲۴ در پامیر نوشته که در بایگانی او نگهداری می‌شود. در این دست‌نویس، از سختی‌هایی یاد شده که مردم سُغنی و روشنانی فیض‌آباد از دست افغان‌ها کشیده‌اند. مارام، قهرمان بسیار مغرور، مردم پامیر را برمی‌انگیزد تا با افغان‌ها بجنگند. این نسخهٔ خطی برای مطالعات زبان پامیر و تاریخ و مطالعات اسماعیلی منبعی تاریخی است.

واژگان شکار در زبان اِسکاشمی (Zarifa Nazarova) - در مقاله، از واژگان شکار در زبان بحث می‌شود. نویسنده نام‌های متفاوت ابزارها و تفنگ‌های شکاری، واژگان مربوط به سنگ‌های شکاری و شکار را ذکر و تحلیل می‌کند. علاوه بر آن، ساخت واژه‌ها را در اصطلاحات مربوط به شکار بررسی و معنی و کاربرد آنها را تحلیل می‌کند.*

□

9) K. Salenmann

10) I. I. Zarubin

11) A. Z. Rozenfeld

12) L. Grunberg

* برگردان نام‌های خاص افراد و زبان‌ها و اسامی جغرافیائی در این نوشته به لطف سرکار خانم لیلا عسکری واری شده است.